

בכורות מה

היתה בה יתרת וחתכה

פרש"י (ד"ה אם) הואיל וחתכה שהרי הוא מחוסר אבר שנברא בו, עכ"ל, וכ"כ הרע"ב. ומשמע מדבריו דהוי בע"מ דוקא אם חתכה, אבל כל עוד שהיתרת בו ל"ה בעל מום. והק' התיו"ט דהא הרע"ב בהמשך כתב דהוי מום משום היתרת עצמה, אפי' אם לא חתכה. וכן מוכח מסיפא דמתני', דרבנן נחלקו על ר"י בשש שש, וא"כ אמאי פרש"י דהמום הוא דוקא משום שחתכה.

והשפ"א (ד"ה היתה) תירץ דרש"י כתב כן להעמיד מתני' גם אליבא דר' יהודה, דאיהו סבר דיתרת לבד ל"ה מום, ואף שבמשנה היה אפשר לפרש דר"י חלק דוקא בשש שש, אבל אם ביד אחת יש יתרת הוי מום, אבל סובר רש"י דר' יהודה פליג על עיקר דין יתרת דל"ה מום, וכמש"כ גם הרמב"ם בפה"מ, ולהכי הוצרך לפרש שהמום הוא משום הכתיחה לבד.

והרמב"ם (פ"ח הי"א) כתב בזה"ל, מי שיש בידו אצבע יתירה באצבעות ידיו אפילו היו שש ושש, ואם חתך את היתירה כשר, ואם היה בה עצם אפילו חתכה פסול, עכ"ל. וזה בניגוד לרש"י שהפסול הוא 'משום' שחתכה, ואילו לדעת הרמב"ם הוא פסול 'אפילו' אם חתכה.

והאבני"ז (יו"ד סי' נג) יצא לחדש שהרמב"ם סובר דהפסול אחרי חתיכה הוא משום שנשאר בו הפסול הקודם, וזהו שכתב 'אפילו' חתכה, והיינו דאכתי נשאר בו פסול יתרת. ואילו רש"י סובר דאלוין בתר דידיו, ולהכי כי חתכה תו ל"ה בע"מ של יתרת, אלא שנפסל מטעם אחר שחתיכת האבר לבד חשיבא מום.

אבל קשה לומר דחתיכת היתרת אינו מפקיע הפסול הקודם, שהרי משמע ברמב"ם שגם אם אין בו עצם חשיב מום, אבל דוקא אם יש בו עצם נפסל גם אחרי חתיכה, וכן דייק הלקה"ל, ומבוי' שבעיקר חתיכת היתרת מהני להפקיע פסולו, אלא שיש בו פסול חדש משום נטילת היתרת, ולהכי יש לחלק בין יש בו עצם ובין אין בו עצם.

ומה שדייק האבני"ז ממש"כ הרמב"ם 'אפילו', יש לפרש שבא לומר שלא תימא שהוכשר ע"י חתיכת היתרת [כמו באין בו עצם], אלא דאכתי הוא פסול, אבל אין זה דוקא מאותו טעם, שעכשיו יש לו פסול חדש משום שחתך האבר [וכן נראה מדברי התיו"ט והשפ"א שהבינו בדברי הרמב"ם]. וכן מפורש בחזו"א (סי' כו סק"ב ד"ה נראה) דכיון שחתך היתרת הוא גם מחלל עבודה, דמעתה נחשב 'שבר יד' המוזכר בתורה. והיינו שגם הרמב"ם מודה לרש"י דחתך היתרת הוי מום בפני"ע, ולא משום שנשאר בו המום הקודם.

בעיקר מש"כ רש"י [והרמב"ם] שהמום הוא משום נטילת היתרת, לכאוי' מוכח דעיקר הפסול של יתרת אינו משום דכל יתר כנטול דמי, דא"כ עכשיו שהסיר היתרת אמאי נפסל משום ההפסד ההוא, שהרי הוא עצמו ל"ה מום [ועי' ראש"ב מש"כ לתרץ, וצ"ע], אע"כ דלגבי מומין לא אמרינן כל יתר כנטול דמי, וכדמוכח לעיל (מ), ולהכי כל עוד שיש לו יתרת פסול משום שאינו נראה כשאר בני"א, אבל בזה שחתך היתרת פסול משום מחוסר אבר.

יש בה צפורן ואינה נספרת ע"ג היד

מבוי' בברייתא שאילו יש בה צפורן הרי הוא מטמא באהל אע"פ שאינה נספרת ע"ג היד, וכן מדויק בדברי רב חסדא בשם רבינו הגדול, וכ"כ הרמב"ם פ"ב טומ"מ ה"ז להדיא.

ולכאוי' ה"ה במתני' דחשיבא מום אפי' אם אינה נספרת ע"ג היד, אבל מסתימת דברי ריו"ח לעיל משמע דבעינן דוקא נספרת. וכן מצינו בעבד, דמבוי' בקידושין (כה). שאם האדון הפיל יתרת שיוצא לחירות, והתנה ריו"ח דהוא בנספרת ע"ג היד, ולא הזכיר עוד אופן שיש בה צפורן. והחזו"א (סי' כו סק"ב) הוסיף שהרי סתמא דמילתא שהיתרת יש בה צפורן, ומהא דהתנה ריו"ח דמייירי בנספרת משמע להדיא דלא סגי בצפורן לבד.

אמנם הדבר תמוה בסברא, שהרי כיון דמטמא באהל, הרי הוא חשיב אבר גמור, ואמאי ל"ה בעל מום בחתיכתו, ואמאי עבד אינו יוצא בה לחירות. ונל"ב דיתרת שיש בה צפורן אמנם חשיבא אבר, אבל לא חשיבא 'אצבע', והחשיבות של אצבע היא דוקא בנספרת ע"ג היד, שמתחברת בהדי שאר אצבעות.

ולהכי לגבי טומאת מת כל אבר מטמא באהל, ואילו לגבי מומין ולגבי עבד, היינו שנחיה מחוסר אבר מסוים, אבל בזה שנחסר לו אבר שאינו מוגדר אינו חשיב בע"מ. שהרי לגבי עבד, ילפינן שיוצא לחירות באחד מכ"ד ראשי אברים, ומבוי' שנאמרו דוקא באברים מסוימים, ולהכי אף דיתרת גם חשיבא אצבע, אבל המום הוא משום היותו 'אצבע', ולהכי בעינן נספרת. וה"ה לגבי מומין, לא איכפ"ל בזה שנחסר לו אבר בלתי מוגדר, אלא שנאמרו במומין באברים המיוחדים באדם, וגם בזה בעינן אצבע. אמנם אם הפסול היה מדין דאינו שוה בזש"א היה קשה לחלק בכך, שהרי כל דבר פוסל בזה, גם כושי וגיחור. אבל למשנ"ת לעיל, הרי אחרי שחתך כבר פקע ממנו תורת 'יתרת', ומעתה הפסול הוא שחסר לו אותו אבר, א"כ בעינן שיהא אבר מסוים בגוף, וכמש"כ החזו"א שפסולו משום 'שבר יד'.

משום עצם כשעורה נגעו בה

המנ"ח (מצ' רסג) והשפ"א (ד"ה ר"פ) נקטו שהכוונה גזירה דרבנן אטו עצם כשעורה, אלא דצ"ע אמאי אינו מטמא מדאו' משום עצם כשעורה דמי גרע מכל העצמות, והמנ"ח העמיד שפירש מן החי, וטומאת עצם כשעורה נוהג דוקא בפירש מן המת, והשפ"א העמיד שאין בה כשעורה, ולהכי בעינן לטעם של גזירה. אבל השפ"א נקט שהוא דאו', דכל מה שנחלקו אמוראי היכא שאין בו כשעורה, אבל אם אכן יש בו שעורה, לכו"ע טמא מדאו'.

דבר השוה לכל אדם

בראשית ביכורים (ד"ה כולן עולין) נתקשה דאמאי גברי חשיבי רובא דעלמא [כמו שאמרו לעיל זיל בתר רובא דאינשי], הלא הוי מחצה זכרים ומחצה נקבות. ותירץ שכפי הנראה לאילוניות חסר האברים הנוספים של אשה, ולהכי סמוך מיעוט אילוניות למחצה זכרים והווי נקבות שיש לה הני איברים מיעוטא. ונראה לפרש באופן פשוט, שאין הכוונה דרוב אנשים בעולם אין להם הני אברים, אלא בעינן אברים שיש לכל אחד [חוץ ממי שיש לו יתרת שהוא יוצא מן הכלל, אלא אזלינן בתר רוב אינשי דעלמא], והרי גם נשים יש להם רמ"ח איברים, אלא שניתוספו להם אברים אחרים, אבל כולם שוים במנין רמ"ח.

והנה לעיל מבוי דיתרת בנספרת או שיש בו צפורן חשיב אבר לטמא באהל, וצ"ע הרי אין זה דבר השוה בכל אדם, ועוד מי גרע מאברים הנוספים של אשה שאין מטמאין. וצ"ל דהתם ניתוסף להחשב כאצבע, והרי אצבע הוא דבר השוה בכל אדם, אף דאצבע זו אינה נצרכת, ואילו אברי האשה הם כדבר מיותר.

בגמ' מבוי דאברים הנוספים באשה אינן מטמאין באהל, אבל לא נתפרש אם אכתי חשיבי עצמות לטמא במגע ובמשא מדין עצם כשעורה ולהצטרף לשיעור רוב מנין עצמות. וברש"י (ד"ה חסר) מבוי שמצטרף לשיעור רוב עצמות, ומסתבר שגם מטמא מדין עצם כשעורה. והיינו טעמא דדוקא לגבי דין אבר דרשינן שיהא דבר השוה לכל אדם, אבל לגבי עיקר שם 'עצם' אכתי תורת עצם בו [והרי לעיל דעת רב הונא בר מנחם שאפי' באינה נספרת הוי עצם].

אבל במלאכת שלמה (אהלות פ"ב מ"א) הביא בשם תוס' חיצוניות שאין מצטרפין לשיעור רוב עצמות, וכ"כ בשטמ"ק הנדמ"ח בשם רגמ"ה. וכן נראה להדיא מסתימת דברי הרמב"ם (פ"ב טומ"מ ה"ז – ח'), והיינו שלפי דבריהם הוא כדבר מיותר בעלמא [כיון שאינו שוה בכל אדם], ואין לו תורת עצם.

איטר יד ורגל

רש"י (מה: ד"ה איטר ברגל) פי' משום שאין לו ימין, ולהכי פסול לעבודה דבעי ימין, וגם איטר רגל פסול משום דבעינן לעבוד לשרת כדרך שאר עמידה. וזה חידוש גדר בענין עמידה, דלא סגי בזה שגופו נסמך על הקרקע ולא על דבר אחר, אלא דבעינן 'צורת עמידה'.

ונפ"מ בין איטר יד ובין איטר רגל בעבודה שכשרה בשמאל, כמו בהקטרת אימורים [תוס' מנחות כו.]. או לר"ש ברוב עבודות, דאיטר יד יהא כשר, אבל איטר רגל אכתי יהא פסול כיון דחסר בעמידה על הרצפה, וזה פסול בכל עבודה. אבל בהולכת עצים למערכה גם איטר רגל כשר, דלא בעינן עמידה על הרצפה כמבוי בפסחים (סה:). ונפ"מ גם להיפך בבמה, שהרי יושב כשר בבמה (זבחים טז.), וא"כ איטר רגל כשר בבמה, שהרי פסולו הוא משום שחסר בעמידה. אבל אם הוי חסרון משום ימין, הרי יש לדון דלא בעינן ימין בבמה, דעיקר דין ימין הוא מדיני כהונה, כמבוי בזבחים כד: [ובספר זרע אברהם סימן י"ב ובחמדת דניאל דיני במה אות ד' כבר דנו בזה].

והרמב"ן (יבמות קד.) כתב דטעמא דרש"י שאין לפסול משום מום הוא דדוקא בשולט בבי' ידיו סובר רבי דהוי מום שנגרע כחו של ימין, ואילו איטר יד לא הוי גריעות כח, אלא שהחליף כחו של ימין לצד שמאל. והוסיף הרמב"ן דבמשנה משמע דאיטר אין פסולו משום מום, דאמאי דנו דוקא בשולט ולא באיטר, אע"כ דאיטר טעמא אחרינא משום שאין לו ימין.

והא דסובר רש"י דאיטר יד אין לו ימין, ביאר האבני"ז (יו"ד סי' לב סק"ח) משום דהיכא ד'חליף' כחו של ימין להיות בצד שמאל לא מהני כלל, דכחו של ימין חשיב כח רק היכא שנמצא בצד ימין [עיי"ש לגבי טריפות].

והרמב"ן הק' לפרש"י דהא לגבי תפילין איטר מניח ביד ימינו, ובע"כ דשמאל ידי' חשיב ימין, ותיצרו דהם דרשינן יד כהה, שמניח ביד הכחושה שלו, ואילו בעלמא בעינן מה שנחשב ימין דעלמא [והרי הכא גם ימין דעלמא אין לו, כיון שניטל כחו]. ולדעת רש"י, נקט הרמב"ן שם דאיטר רגל אינו חולץ כיון שאין לו ימין.

אמנם מדברי הרמב"ם (פ"ו ביא"מ ה"א הי"ג) מבוי דפסול של איטר יד ורגל הוא משום שאינו שוה בזרעו של אהרן, וביאר הר"ן (ר"פ גיד הנשה) דהכא כו"ע מודו דחשיב מום, כיון דכח של ימין בודאי לא נמצא בימין, וגרע משולט בבי' ידיו שיש לומר דכחו של ימין אכתי נשאר במקומו.

אבל מבוי ברמב"ם שאין לפסול משום ימין, ורק משום שאינו שוה בזש"א [ונפ"מ שאינו מחלל עבודה], ויל"ע אם יד ימינו הוי ימין או יד שמאלו הוי ימין, שהיא היד החזקה שלו. ולכאוי תלוי בנידון הגמ' בחולין (צב:) אם אזלין בתר ידידי או בתר דעלמא [ונקט הרמב"ן דאליבא דרמב"ם חולץ בשתי רגליו משום ספק, אבל בעבודה יל"ע איך יעשה].

אמנם בשו"ת הרשב"א (ח"א סי' אלף קכ) מבוי דימין של עבודה דומה לימין של מצורע [בוהן ידו הימנית] דהיינו קביעות בצד הימני בגוף כיון שהוא מפורש בתורה, אבל לגבי לולב אזלין בתר חשיבות, ולהכי איטר יד מחזיק הלולב בימין ידידי שהוא שמאל כל אדם.

חרש ושוטה

רע"א (ד"ה והשוטה) דאמאי פסלו רק משום שאינו שוה בזש"א, והלא עבודתם חשיב 'מתעסק' ואין לזה תורת עבודה כלל, כמש"כ התוס' בפ"ק דחולין (יב: ד"ה קטן) דחשיב מתעסק. ועד"ז הק' המנחת ברוך (סי' ג' ענף א') ובחי' הגר"ח על הש"ס בהא דדרשין בחולין (כד:) דקטן פסול לעבודה, דתיפו"ל משום מתעסק.

ובמנח"ב שם יצא לחדש דפסול מתעסק נאמר דוקא לגבי שחיטה, ולא לגבי שאר עבודות, וכ"כ האחיעזר (ח"ב סי' ד'). ולהכי בעינן קרא למעט קטן משאר עבודות, וגם בעינן לפסול חרש ושוטה משום שאינו שוה בזש"א.

אבל הגר"ח שם וכן החזו"א (זבחים סי' כ') הוכיחו לא כן מדברי המלחמות פ"ג דר"ה, דמבוי להדיא דפסול מתעסק שייך בכל העבודות, והחזו"א הוכיח כן גם מזבחים (ס.) שגם לגבי זריקה שייך פסול מתעסק, וא"כ הדק"ל.

ובחי' הגר"י (זבחים ב: ד"ה תד"ה זבחים) איתא דפסול מתעסק פוסל בשחיטה אף דלא הוי עבודה, ובע"כ דגדר דין מתעסק הוא פסול בהקרבת קרבן, ולא פסול עבודה, ולהכי בעבודה שאינה שייכת לדין קרבן כמו הטבת הנרות או תרומת הדשן, לא איכפ"ל במתעסק, ולהכי בעינן למעט חש"ו גם מעבודות אלו.

והחזו"א שם תירץ דמייירי בחרש המדבר ואינו שומע, דחשיב בר דעת, ואכתי פסול לעבודה משום שאינו שוה בזש"א, וכן בשוטה מייירי בעתים חלים ועתים שוטה, ובשעת בריאותו חשיב בר דעת, ואכתי פסול לעבודה כיון דלפעמים הוא שוטה [כמו נכפה לעיל מד:].

וגם הלקה"ל כתב כדברי החזו"א דמייירי במדבר ואינו שומע ובעתים חלים ועתים שוטה, והוכרח כן מקושיא אחרת, שהרי כיון שנתמעט קטן מהא דכתיב 'איש', ממילא נתמעט גם חרש ושוטה שגם לא הוי בני דעת, אע"כ דמייירי בכה"ג דחשיבי בני דעת.

שיעור נגע

המנ"ח (מצוה רעה סק"ט) הק' דאמאי לא קתני 'נגעים' סתמא, ונפ"מ שאפי' בפחות מכגריס פסול [אף שאינו מטמא], והוכיח מזה דמותר לעבוד אם הנגע הוא פחות מכגריס דלא חשיב נגע כלל. וביאה"ד ששיעור גריס אינו שיעור בכמות הטומאה כדי לטמא אחרים, אלא שהוא שיעור בחפצא של נגע, דבפחות מזה לא חשיב נגע. ובמנח"א הוכיח כן מהא דבעינן חידוש מסוים שאפשר לצרף שני נגעים לשיעור גריס.

נושא נשים בעבירה

הרשב"א בשו"ת (ח"ז סי' כא) כתב שכהן שנשא גרושה אינו עולה ראשון לתורה עד שידור הנאה וכמבוי' במתני' דידן וביבמות פח:, וכ"כ הבי"י (ס"ס קכח) שכהן שנושא נשים בעבירה או מטמא למתים פסול לנשיאת כפים, וכנ"ל.

ולא נתבאר אם איסור זה הוא מדאורי או מדרבנן, והרמב"ם בפה"מ ספ"ג דסוטה הביא מן התו"כ פ' אמור שלא יחלל זרעו והוא עצמו אינו מתחלל, שזהו דוקא שאינו נפסל לעולם, אבל כ"ז שהוא נשוי לה הרי הוא פסול [וכ"כ הר"ש שם בדרך א', אבל הראב"ד פ"י באופ"א], ומבוי' להדיא מדבריו שהוא פסול דאורי' דחשיב כחלל. ונראה פשוט שגם אסור לו לאכול תרומה או קדשים.

אמנם הרמב"ם בהלכה (פ"ו ביאה"מ ה"ט) כתב שאם עבד לא חילל עבודה, ולכאוי צ"ב דכיון דפסולו דאורי' וחשיב חלל, אמאי אינו מחלל עבודה. אמנם הרמב"ם כתב בהל' שאח"ז שגם כהן חלל שעבד אינו מחלל עבודה [עי' בנו"כ, ואכמ"ל], ועכ"פ פשיטא דמה"ט גם כהן הנושא נשים בעבירה אינו מחלל עבודה, דדינו הוא כדין חלל ועבודתו כשרה בדיעבד.